

**VERSE TECHNIQUE OF VYACHESLAV ANGOLENKO'S POETRY:
THE METRICAL AND RHYTHMICAL CHARACTERISTICS**

The article is devoted to the study of metrical and rhythmical scheme's peculiarities regarding Vyacheslav Angolenko's poetry, a fairly known Ukrainian poet. It is an attempt to trace the evolution of metrical and rhythmical schemes and strophic patterns at different stages of Vyacheslav Angolenko's creative work, to examine correlation between semantic load and metrical and rhythmical structure.

Keywords: *metrics, rhythmic, strophic model*

УДК 821.161.2.09

Сулима М. М., д. філол. н., член-кор. НАН України
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка

**ЩЕ РАЗ ПРО ВІРШ КЛИМЕНТІЯ ЗІНОВІЄВА
«РАХУБА ДРЕВАМ РОЗНЫМ ЯК НА ВСЕЛЕННОЙ МНОГО
ОБРЪТАЕТСЯ (КОЛКО ЗНАЛЕМ И ЧУВАЛЕМ,
ТОЛКО И НАПИСАЛЕМ)»**

Аналізується вірш українського поета кінця XVII – початку XVIII ст. Климентія Зіновієва «Рахуба древам розным...». У тексті відзначаються передумови для переходу на силабо-тонічну систему віршування. У додатку робиться реконструкція твору згідно з творчим задумом поета.

Ключові слова: *віршування, Климентій Зіновій, творчий задум.*

Від часу публікації творів Климентія Зіновієва в 1861 р., здійсненої Пантелеймоном Кулішем, його твори не перестають привертати увагу літературознавців та істориків літератури. Колоритна постать поета, змістова всеохопність віршів Климентія, а також прислів'їв, ним записаних, дозволяють говорити й про побут межі XVII і XVIII ст., і про явища соціальні, характерні для цього періоду. До спадщини поета й фольклориста зверталися згаданий уже П. Куліш, О. Шишацький, В. Перетц, В. Доманицький М. Возняк, І. Франко, С. Єфремов, Д. Чижевський, О. Компан, В. Колосова та ін.

Проте чи не найбільше суперечок викликав твір Климентія Зіновієва «Рахуба древам розным...».

Як відомо, рукописна збірка Климентія поділяється на три частини: 1) вірші 1–294-й; 2) Приповѣсти (або теж присловія) посполитые, и азбукою ради скорѣйшого (якового слова) поісканя, новособравшіися споряженные: и здѣ положенные, для розных потреб, которых заживают в речах слушных православные»; 3) вірш «Рахуба древам розным...» відкриває третю частину збірника, яка включає 295–370-й вірші.

Сам Климентій об'єднує всі три частини, пишучи перед розділом «Приповѣсти»:

Тот же автор книги сеи и списател, писма примножил:
избравши приповѣсти до книги ж сеи приложил.
Абы чтущым болш было в книзѣ той що читати:
и на здравіе им зъ всѣх тых ся рѣчий вѣѣшати... [4, с 266]

У кожного, хто писав про Климентія Зіновієва, є свої претензії до поета: П. Куліш, за словами І. Франка, «естетично крутить носом над його віршунням, роздирає на собі ризи з приводу його неморальності, лає його або збуває його загальниками в роді «пустословіє» [7, с. 363]. В. Перетц, серйозний знавець української поезії XVI–XVIII ст., належно оцінює спадщину мандрівного поета – бачить в ньому «типову звичайну людину свого часу»; особливо цінними є його вказівки на сліди літературних упливів і людової традиції в віршах Климентія [6, с. XLIV-LI].

Про вірш «Рахуба древам розным...» чи не вперше заговорив Василь Доманицький. У статті «Невідомі вірші ієромонаха Климентія (з поч. XVIII в.)» він вказує: «Цікавий дуже і з боку лінгвістичного і взагалі з побутового реєстер заступників царства ботанічного і зоологічного. Климентієва «Рахуба древам рознимъ, як на вселенній много обрѣтаєтця (колько зналемъ и чувъ, толко и написалемъ)», обіймає собою 69 пород дерев, переважно тих, що ростуть на Україні, але є кілька таких назв, що не можна їх зрозуміти: Кожа (?), Можа (?), Небожа (?), Яложа (?)» [2, с. 61].

М. Возняк про «Рахуба древам...», скоріше, слідом за В. Доманицьким, відгукується так: «Дав також Климентій багатий матеріал для історичного словника української мови, називаючи довгу низку дерев і рослин» [1, с. 37].

Нищівного критика Климентій Зіновійв знайшов в особі С. Єфремова. В «Історії українського письменства» (1919) він називає поета «типичним графоманом», твори якого позначені «безнадійним тупоумством, й сірою нікчемністю, велеречивістю й обскурантизмом» [3, с. 196, 198]. Особливо дісталось «Рахубѣ древам розным...»: «Буває, – пише С. Єфремов, – він починає перекладати у вірш окремі слова, як от у тій «Рахубі древамъ рознымъ...»:

Дубина. Грабина. Рябина. Вербина.
Соснина. Кленина. Тернина. Вишнина.
Ялина. Малина. Калина. В'язина. Лозина. Бузина. Бзина.
Ольшина. (Грушина). Шепшина. Грушина. Крушина.

і так далі – аж поки перелічив «скільки знав і чував». Це тим дивніше, що і тем нашому авторові не бракувало й між ними живі трапляються та цікаві, і арсенал його спостереження та досвіду життєвого, як видно, не такий то вже справді вбогий» [3, с. 197].

Д. Чижевський в «Історії української літератури» (1956) дивується: «В таких іграшках (йдеться про вірші Івана Величковського. – М. С.) виявлялася радість з віртуозного віршового вміння, з віршової форми. Зміст не завжди грав велику роль. Незрозуміло, чому пізніші історики літератури напали на фігурні вірші та суворо засудили, напр., ієромонаха Климентія, що подав «Рахубу древам розним...» в трьох строфах, – перша «сапфічною строфою» (3 рядки по 12 складів, 4-й – 8 складів):

«Дубина. Грабина. Рябина. Вербина,
Соснина. Кленина, Тернина, Вишнина,
Ялина, Малина, Калина, В'язина,
Лозина, Бузина, Бзина...» [8, с. 260]

Цитування уривків із «Рахуби древам розним...» свідчить, що й В. Доманицький, і С. Єфремов, і Д. Чижевський по-різному читають вірші Климентія Зіновієва: перший звертає увагу на дописані на полях назви дерев, які не ввійшли до «Рахуби дерев»; С. Єфремов доповнює третій рядок двоскладовим словом Бзина, руйнуючи при цьому його чіткий ритмічний малюнок; Д. Чижевський також враховує слово Бзина, написане в рукописі над словом Бузина, в результаті з'являється графічна схожість на сапфічну строфу (при чому, вчений чомусь вважає, що ця строфа має складатися з трьох 12-складових рядків і одного – 8-складового, хоча в українській поезії XVI–XVIII ст. усталася строфа з трьох 11-складових (5+6) і одного 5-складового рядків). Проте важливішим є те, що С. Єфремов і Д. Чижевський вважають «Рахубу древам розним...» віршем.

Слід нагадати, що до переліку дерев поети зверталися й до Климентія Зіновієва. Для прикладу пошлемося на латиномовну поему Себастьяна Фабіана Кльоновича «Роксоланія» (1584; є її два переклади українською мовою – Івана Білика та Віталія Маслюка). Тут, зокрема, в третьому розділі говориться:

Різні породи дерев у безмежних лісах ти зустрінеш,
Різні знайдеш і плоди, різне листов'я і віть.
Тут і розложистий дуб, і живицею сповнені сосни,
Також модрина струнка, ясен, шумкі явори.
Тиси зелені й осики ростуть, і болотяні вільхи,
Серед лугів і верба, й рідна вербині лоза [5, с. 19–24].

Далі згадуються клен, тополя, кущі, «що ягоди дикі дають нам», згадуються ліщина, глід, дуб, бук, береза, в'яз, ясен, берест, явір.

Мабуть, немає підстав уважати «Рахубу древам розным...» переліком назв дерев, про які поет планував написати вірші. Окрім двох віршів, де згадуються дерева – це «О убивающихся з церковей, или з нѣкоих иных высоких будинков або з древ лѣсных или теж в кладязѣ глубокие впадающих» і «О садовничих, що сады садыт и шепят для розводов овощных древ» – Климентій Зіновійв написав вірш «О древах всяких, и о всяких зеліях, же дыхании в себе не мают, а яко животна возрастают и плоды творят», де про дерева говориться:

Древа и зеліа духу в себѣ не мают,
а бездушные як живые возрастают,
И не тылко тоє, же они возрастают,
але что животны и плоды раждают [4, с. 198–199].

Далі поет говорить, що зрубане дерево може відрости, а людина – ні, проте вона оживе під час страшного суду, отож Климентій Зіновійв радить жити так, щоб заслужити «небесное царство» [4, с. 199].

Тобто можна вважати, що тему дерев Климентій Зіновійв вичерпав.

Умовно «Рахубу древам розным...» можна розділити на три частини: I – 1–7 рядки, II – 8–11 рядки, III – 12–14 рядки.

У першій частині зібрано 3-складові слова, у другій – 4 складові, у третій – слова різноскладові.

Усі трискладові слова відповідним значком послідовно наголошені на другому складі (за винятком слів Тернина, Вязина, Грушына і Шипшина, які залишилися без наголосів), отже, вони вкладаються в розмір амфібрахій.

У другій частині зібрано 4-складові слова (за винятком п'ятискладового слова Кипарисина), які можна вкласти в розмір пеон 3-й (наголос на третьому складі – Климентій робить його навіть у слові Смородина, хоча природнішим був би наголос на другому складі).

Свідченням того, що Климентій Зіновійв переймався співзвучністю зібраних слів, яка формувала певний ритмічний малюнок, є творення слів за

допомогою афікса *-ин-* і закінчення *-а*, адже можна писати дуб, граб, сосна, клен, терен, в'яз, груша (є й винятки: в 11-му рядку поет записує слово Кипарисина, а в 13-му – Кипарис), проте Климентій Зіновіїв віддає перевагу афіксальному словотворенню.

Щодо третьої частини «Рахуби древам розным...». До неї потрапили три-і чотирискладові слова, які, сказати б, не римуються зі словами на *-ина* в першій і другій частинах: 3-складові слова (Яловец, Помарач, Кипарис (але 4-складове слово Кипарисина), Клекочка, Смерека, Рокита; 4-складове слово Шовковица. Натомість не зовсім зрозуміло, чому поза першою і другою частинами залишилися слова Бросовина і Смоквина та не включені записані на полях слова Маслина, ТерквѢна; на полях залишилися й такі «заримовані» назви дерев, як рожа, кожа, небожа, яложа. У третій частині є й такі слова, як Финик, ОрѢх волоский, Агрис, Жостыр, а серед записаних на полях – Мигдал, Лимон, Морел – їх, очевидно, важко було змінити за допомогою закінчення афікса *-ин-* і закінчення *-а*.

У першій частині Климентій Зіновіїв групує в рядках назви дерев так: 4 назви, 4 назви, 4 назви, 5 назв, 4 назви (виключаємо одне з двох слів Грушина), 5 назв, 3 назви, 2 назви; у другій групі назви дерев групуються так: 6 назв, 2 назви, 4 назви, 4 назви (хоча й випадає п'ятискладове слово Кипарисина); у третій групі, як уже мовилося, зібрано різноскладові і різнонаголошені слова.

Звичайно, Климентій Зіновіїв міг би навести лад у кількості слів у рядках: трискладових назв, разом із назвами, записаними на полях – 32, отже, їх можна було б розбити на групи по чотири слова – було б 8 рядків.

У «РахубѢ древам розным...» є 16 чотирискладових слів – це чотири рядки із одним «зайвим» 5-складовим словом.

Дописані на полях слова свідчать про те, що Климентій Зіновіїв продовжував збирати назви дерев, щоб, імовірно, пізніше зайнятися їх упорядкуванням. Проте, чи додумався б він до запропонованого нам порядку, – сказати важко. Той текст, який дійшов до нас, звичайно ж, можна вважати віршованим, – можливо, ми маємо справу із поліметричним віршованим текстом. Важливою є й виразна метризація твору, що робить його винятковим серед силабічних творів XVI–XVIII ст.

Віршем «Рахубу древам розным...» робить і згадуване вище афіксальне словотворення, яке вважається засобом творення інтимних відтінків у словах, навіть сексуалізацією лексики.

Все разом і дає підстави говорити про «Рахубу древам розным...» як про віршований текст, що виник на межі XVII і XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Возняк М.* Історія української літератури. – У 2-х кн. – Кн. 2. – Вид. 2-ге, доп. – Львів.:Світ, 1994. – 558 с.
2. *Доманицький В.* Невідомі вірші ієромонаха Климентія (з поч. XVIII в.). – ЗНТШ. – 1908. – Кн. 1. – С. 51–126.
3. *Єфремов С.* Історія українського письменства. – К.: Femina, 1995.– 686 с.
4. *Зіновійв К.* Вірші. Приповісті посполиті. – К.: Наукова думка, 1971. – 291 с.
5. *Кльонович С. Ф.* Роксоланія. – К.: Дніпро, 1987. – 94 с.
6. *Пам'ятки українсько-руської мови і літератури.* – Т. VII. – Львів, 1912. – ЛП+228 с.
7. *Франко І.* Зібрання творів : У 50 тт. – Т. 40.– К.: Наукова думка, 1983.– 557 с.
8. *Чижевський Д.* Історія української літератури. Від початків до доби реалізму. – Тернопіль : Феміна, 1994. – 479 с.

Климентій Зіновійв

Рахуба древам розным...

(Реконструкція)

Кипарисина (пентон)

Шовковица (пеон 2-й)

Яворына, Сокорына, Ясенина, Яблонина, (пеон 3-й)

Черешнина, Деренина, Тополина, Гордовина,
Березына, Осычина, Берестына, Смородина,
Тавулжина, Шелюжина, Циприсина, Бросовина,
Ор'бш[ина], Агрис[ина], Жостыр[ина], Мигдал[ина],
Лимон[ина], Морел[ина], Небож[ина], Ялож[ина]
Смереч[ина], Рокит[ина].

Клекочка (дактиль)

Яловец, Помарач (анapest)

Дубына, Грабына, Рябына, Вербына, (амфібрахій)

Соснина, Кленына, Тернына, Вышнына,
Ялына, Калына, Вязына, Лозына,
Бузына, Олшына, Грушына, Шыпшына,
Крушына, Л'бщына, Бучына, Глодына,
Свидына, Слывына, Лпына, Тысына,

Ивына, Ілмина, Кедрина, Певжина,
Смоквина, Маслина, ТерквѢна.

Небожа, Яложа.

Рожа, Кожа, Можа (хорей)

Стаття надійшла до редакції 23.11.2015.

Сулыма М. М., д. філол. н., член-кор. НАН України,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка

**ЕЩЕ РАЗ О СТИХОТВОРЕНИИ КЛИМЕНТИЯ ЗИНОВИЕВА
«РАХУБА ДРЕВАМ РОЗНЫМ ЯК НА ВСЕЛЕННОЙ МНОГО
ОБРЪТАЕТСЯ (КОЛКО ЗНАЛЕМ И ЧУВАЛЕМ, ТОЛКО И
НАПИСАЛЕМ)»**

Анализируется стихотворение украинского поэта конца XVII – начала XVIII в. Климента Зиновиева «Рахуба древам розным...». В тексте отмечаются предпосылки для перехода на силлабо-тоническую систему стихосложения. В приложении предложена реконструкция произведения, согласно творческому замыслу поэта.

Ключевые слова: версификация, Климентий Зиновиев, творческий замысел.

Sulyma M. M., prof., corresponding member
of the Academy of Sciences of Ukraine,
deputy director of Taras Shevchenko Institute of Literature

**BACK TO THE KLYMENTIY ZYNIVIIV POEM RAKHUBA DREVAM
ROZNYM... (THE LIST OF DIFFERENT TREES...)**

The article analyses a famous poem of the Ukrainian poet of the end of XVII – the beginning of XVIII Klymentiy Zynoviiiv “Rakhuba Drevam Roznym...”. It is noted the transition to the accentual-syllabic versification system. The annex gives reconstruction of the poem under the creative idea of the poet.

Key words: versification, Klymentii Zynoviiiv, creative concept.